

ДИНАМИКА НА РАЗВИТИЕТО И СЪСТОЯНИЕ НА РАЗВЪДНАТА ДЕЙНОСТ В ОВЦЕВЪДСТВОТО И КОЗЕВЪДСТВОТО В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
DYNAMICS OF DEVELOPMENT AND STATE-OF-THE-ART OF SHEEP AND GOAT BREEDING IN THE REPUBLIC OF BULGARIA

Стоян Стоянов
Stoian Stoianov

Изпълнителна агенция по селекция и репродукция в животновъдството – София, Бистришко шосе № 26
Executive Agency for Selection and Reproduction in Animal Breeding – Sofia, 26, Bistrishko shosse str.

E-mail: stoianov3@abv.bg

Резюме

На основата на анализ на развитието на отраслите “Овцевъдство” и “Козевъдство” и развъдната дейност в тях е констатирано, че в годините след 1989 г. двата отрасъла преминават в частния сектор. В процеса на реформата до 2011 г. броят на овцете намалява 6,3 пъти, производството на овче мляко – 3,2 пъти, на вълна – 4,1 пъти, а на месо – 5,7 пъти. Частните стопанства се насочват към отглеждане на овце с повишена млечност и към овце от местните автохтонни породи поради допълнителното им субсидиране. През първите години на прехода голяма част от овцете и козите се развъждат неконтролируемо. От 2010 г. развъдната дейност изцяло се извършва от неправителствени развъдни организации. През 2012 г. развъдна дейност в овцевъдството се извършва от 14 развъдни организации, под чийто контрол са 156 249 овце, а в козевъдството – от 2 организации, с 8694 кози майки. Най-голям брой са контролираните овце от млечното направление – 62,9%, и автохтонните породи – 29,2%. Под селекционен контрол на развъдните организации са 3 интродуцирани породи овце, 5 местни породи овце и една местна порода кози – създадени в България, и 17 местни автохтонни породи овце и една порода кози. От местните породи 8 са застрашени от изчезване, а още 5 са близки до границата на застрашеност.

Abstract

On the basis of the analysis of the development of the sectors sheep breeding and goat breeding and the related breeding activities can be concluded that during the transition period a new agrarian reform has been implemented, as sheep breeding has been entirely transferred to private farms. In the course of the reform the number of sheep has dropped dramatically and the uses of breeds have undergo radical changes. During the transition period to market economics sheep breeding has suffered the most dramatic change in comparison with the other livestock sectors. The number of sheep has decreased with more than 60 % and in 2000 has fallen to 2.286.406. Till the beginning of 2009 the breeding activities in the country have been mainly performed by the Executive Agency for Selection and Reproduction in Animal Breeding and after that the activities have entirely passed to breeding organizations, controlled by the Executive Agency. At present the breeding activities in sheep and goat breeding are performed by 17 breeding organizations comprising 163.180 sheep and goats, respectively in sheep breeding – 15 breeding organizations with 154.486 sheep and in goat breeding – 2 breeding organizations and 8.694 goats. Main target of the sheep and goat pedigree breeding activities is the maintenance and the improvement of the existing breeds and establishment of new ones. On this bases a program for conservation of the genetic resources in sheep breeding and preservation of the threatened with extinction autochthonous breeds is developed.

Ключови думи: овцевъдство, козевъдство, развъдно-подобрителна работа, генетични ресурси, аборигенни породи.
Key words: sheep breeding, goat breeding, pedigree breeding activities, genetic resources, autochthonous breeds.

ВЪВЕДЕНИЕ

Овцевъдството е хилядолетен поминък на българското население. Природно-климатичните условия на България са изключително благоприятни за развитието му. Археологически изследвания показват,

че през новокаменната и каменната епоха (2300-1900 г. до н.е.) по българските земи са отглеждани овце. В Омировата Илиада (8 век до н.е.) Тракия, в която влизат днешните български територии, е наречена “Майка на овцете” (Hinkovski I dr., 1984).

В История на българите (Istoria na balgarite, 2004) при характеристика на аграрните отношения през XVIII и началото на XIX век се казва: „В планинските и полупланинските райони се разширяват обемът и регионалният обхват на овцевъдството – най-развитият животновъден отрасъл при българите.“

По време на турското робство продуктите от овцете, произведени на територията на България, са били обект на търговия и високо ценени. Според турски архиви на Цариградския пазар месото от “карнобатските” овце е заплащано с 20-30 стотинки на килограм повече от това на другите овце. През 1550 г. италианският посланик в Турция е докладвал, че в Пловдив много търговци от Рагуза са купували големи количества фина вълна.

След Освобождението на България започва нов етап в развитието на овцевъдството. Новата държава приема важни закони и разпоредби, свързани с неговото усъвършенстване. Организира се внос на кочове и овце от високопродуктивни млечни и вълнодайни европейски породи. Създават се държавни племенни стопанства за производство на висококачествени разплодни животни. Повишава се нивото на развъдно-подобрителната работа. Формират се нови породи с повишена млечност.

След Втората световна война се провежда аграрна реформа, при която частните земеделски стопанства се ликвидират. Извършва се коренна промяна в породното направление. Местните овце се кръстосват с кочове от тънкорунни и полутънкорунни породи. В резултат на това в равнинните райони са създадени 4 тънкорунни породи, в полупланинските – 2 полутънкорунни, и в планинските – 2 цигайски породи. В козевъдството чрез кръстосване на местните кози с пръчове от Саанската порода е създадена “Българска бяла млечна порода”. В продължение на дълги години броят на овцете се е движил между 8 и 9 милиона и страната ни се е нареждала на челните места в Европа по брой овце на 1000 дка стопанисвана земя.

Целта на настоящата работа е да се направи анализ на развъдната дейност в овцевъдството и козевъдството в контекста на развитието на двата отрасъла.

МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ

При анализа са използвани отчетите на развъдните организации, извършващи развъдна дейност в областта на овцевъдството и козевъдството (2009, 2010, 2011); отчетите за дейността на ИАСРЖ в овцевъдството и козевъдството за периода 2002-2007; данни на отдел “Агрозистатистика” на МЗХ, Държавен фонд “Земеделие”, НВМС; бюлетини за плодovitостта на животните, контролирани от ИАСРЖ (2002-2007) и др.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

В годините след 1989 г. се извършва нова аграрна реформа. Земята се връща на нейните собственици. Овцевъдството и козевъдството изцяло преминават в частните стопанства. В процеса на реформата овцевъдството претърпя най-драматичните промени в сравнение с другите отрасли на животновъдството. Само за 10 години след 1989 г. броят на овцете намалява с повече от 70% и през 2000 г. е по-малко от 2,5 млн. (табл. 1). През следващите 10 години, макар и по-слабо, негативната тенденция продължава и от 2009 г. у нас се отглеждат по-малко от милион и половина овце. Логично намалява производството на овче мляко, месо и вълна. Производството на мляко през 2011 г. спрямо 1989 г. е намаляло 3,2 пъти, на вълна – 4,1 пъти, а на месо – 5,7 пъти.

За разлика от овцете през годините на прехода броят на козите нараства и през 2000 г. достига до над 1 милион. След тази година броят на козите главоломно намалява, за да достигне до около 350 хиляди през 2011 г.

Основните причини за негативните процеси в овцевъдството и козевъдството са икономически и демографски. Те най-общо се свеждат до: ниски изкупни цени на продукцията и лоша организация на изкупуването ѝ; недобре организирани международни пазари; намалена покупателна способност на населението на вътрешния пазар; застаряване на населението и обезлюдяване на голяма част от селата, вследствие на което силно е намален броят на хората, които могат да се занимават с отглеждане на овце и кози; лоша инвестиционна политика и т.н. Материалната база е остаряла и в много лошо състояние. Това не позволява да се организира задоволително стоково производство и получаване на качествена продукция, отговаряща на българските и европейските стандарти.

Овцевъдството е все още дребно, с екстензивен характер, ориентирано към самозадоволяване, макар тенденциите да са насочени към уедряване. Така през 2011 г. спрямо 2010 броят на стопанствата намалява с 28,8%, а овцете се увеличават с 6,3%.

Освен по отношение на броя на овцете, историята на овцевъдството е драматична и по отношение на породния състав. По данни на Hinkovski I dr. (1984) през 1957 г. 72,7% от овцете в България са аборигенни, като най-голям е броят на Старозагорската овца – 1 060 296. Изчезналата вече Свищовска овца е наброявала 698 075, Плевенската черноглава – 323 200, и т.н. През следващите 20 години на всеки 10 аборигенните овце намаляват наполовина: през 1967 те са 33,8% от общия брой, а през 1977 – 19,6%. През последната година на анализа – 1982 г., делът на аборигенните породи е сведен до 5,9%.

Таблица 1. Динамика на броя на овцете и козите в България (по FAOSTAT, 2012)
Table 1. Dynamics of the sheep's and goat's number in Bulgaria (FAOSTAT, 2012)

Година Year	Овце Sheep	Кози Goats	Година Year	Овце Sheep	Кози Goats
1961	9 332 580	246 495	2002	1 571 410	675 292
1965	10 440 300	421 819	2003	1 728 360	754 472
1970	9 223 080	350 202	2004	1 598 560	725 300
1975	9 791 340	299 014	2005	1 692 510	718 117
1980	10 535 700	432 791	2006	1 602 260	608 426
1985	10 500 700	473 626	2007	1 635 410	549 076
1989	8 608 990	435 627	2008	1 526 390	495 484
1995	3 397 610	795 436	2009	1 474 850	429 834
2000	2 548 880	1 046 290	2010	1 400 250	360 822
2001	2 286 400	970 274	2011	1 367 990	356 334

Основната причина за изменение на породния състав през този период е «взетият курс» на създаване на вълнодайно овцевъдство. Отглежданите у нас породи не са се отличавали с добри вълнодайни качества. Изключение прави може би единствено Карнобатската овца. За създаване на вълнодайно овцевъдство у нас са избрани едни от най-високопродуктивните вълнодайни породи в света - Меринофлайш, Ставрополска, Кавказка, Асканийска, Австралийски меринос, Новозеландски коридел, Линкълн, Ромни-марш и др. Чрез кръстосване на местните породи за сравнително кратък период у нас са създадени 4 тънкорунни – Тракийска, Карнобатска, Североизточно-българска и Дунавска, и 4 полутънкорунни породи – Старопланинска и Родопски цигай, Севернобългарски и Южнобългарски коридел. Днес е трудно да се прецени защо е взето решение овцевъдството ни да бъде насочено именно към вълнодайното направление. Обяснение се търси в мощното развитие на текстилната ни промишленост по онова време. Редица учени в областта на овцевъдството определят насочването на овцевъдството ни във вълнодайно направление като груба грешка.

От 80-те години на миналия век започва преориентиране на сектора към млечно овцевъдство чрез опитите за създаване на Българска млечна порода. Целта е да се създаде масив овце с висока млечност. Причината за поврата е, че у нас от млечните овце се получава с 30-40% по-висок доход. През 2003 г. млечните овце наброяват вече около 1,6 млн. Най-широко са разпространени Плевенската черноглава порода и Синтетичната популация българска млечна.

Постепенно от най-нисък процент преди години млечното овцевъдство заема 66%, следвано от абorigенните породи с 19,7%, цигайското направление

с 9,3% и тънкорунното с 2,0%. Увеличаването на автохтонните породи е свързано с допълнителното им подпомагане по Мярка 2014 на Програмата за развитие на селските райони.

Отделни стопани проявяват интерес и към месодайното овцевъдство, предимно към породите Ил дьо Франс и Мутон Шароле.

Трансформацията на породните направления довежда до сериозно нарушаване на племенната структура на породите. По-голямата част от животните се развъждат неконтролируемо, заплождат се със случайни разплодници, не се контролира инбридингът.

До началото на века развъдната дейност в овцевъдството е изцяло държавно мероприятие. Постепенно с разрастването на частния сектор се създават и първите неправителствени сдружения - развъдни организации, чиято дейност се легитимира през 2001 г. Реално дейността на развъдните организации започва обаче след 2007 г., когато е прието решение за субсидиране на развъдната дейност от страна на държавата. През същата година развъдните организации са контролирали 64 580 овце и 4630 кози, а Изпълнителната агенция по селекция и репродукция (ИАСРЖ) – 140 375 овце и 4934 кози. През следващата година броят на контролираните овце и кози от развъдните организации и ИАСРЖ е съответно 128 394 и 4635 и 87 057 и 2880. В края на 2009 г. почти 100% от стадата преминават към развъдните организации, като към ИАСРЖ остават породите, за които няма такива.

През 2012 г. развъдна дейност в овцевъдството се извършва от 14 развъдни организации, които са обхванали 156 249 овце, а в козевъдството – от 2 организации, с 8694 кози майки (табл. 2). Най-голям брой са овцете от млечното направление – 62,9%, и автохтонните породи – 29,2% (табл. 3). Драстично

Таблица 2. Брой на фермите и овцете под контрол на развъдните организации (2009-2012 г.)
Table 2. Number of farms and sheep controlled by breeding organization (2009-2012)

Развъдна организация Breeding organization	2009		2010		2011		2012	
	N1	N2	N1	N2	N1	N2	N1	N2
Овце / Sheep								
за развъждане на Българска млечна порода овце / for breeding of Bulgarian dairy sheep breed	54	11 380	63	6900	66	11 937	55	11 243
за развъждане на Синтетична популация българска млечна / for breeding of Synthetic population Bulgarian dairy	318	58 654	327	64 925	374	75 320	317	64 232
за развъждане на млечни породи овце / for breeding of dairy sheep breeds					38	5773	51	8931
за развъждане на Плевенска черноглава овца / for breeding of Plevenska black-head sheep	75	15 635	52	12171	50	13 100	57	13 256
за развъждане на Старозагорска порода овце / for breeding of Starozagorska sheep breed in Bulgaria	10	649	8	704	7	680	7	643
за отглеждане и развъждане на Маришки овце / for bringing up and breeding of the marishki sheep	37	2747	36	3115	33	3100	36	3655
за развъждане на цигайски и местни породи овце в България / for breeding of Cigai and local sheep breeds in Republic of Bulgaria	86	12 747	59	12 259	30	8146	33	8946
за развъждане на местни породи овце of local sheep breeds	116	8838	58	8896	50	8665	41	9354
на развъдчиците на автохтонни породи овце в България / of the breeders of Autochthonic sheep Breeds in Bulgaria	45	5492	64	8624	81	12628	84	13 220
за развъждане на аборигенни породи овце от Западна България / of aborigine sheep breeds from West Bulgaria			25	3429	29	3373	47	3900
за развъждане на Среднородопска, Каракачанска овца, Родопски цигай / for breeding of Srednorodopska, Karakachanska, Rhodopi Cigai sheeps			20	3382		4047	37	6526
за развъждане на тънкорунни овце в България / for breeding of Fine-fleece sheep in Bulgaria	27	8424	17	6472	15	5838	13	4974
за развъждане на породата Ил дьо Франс в България / for breeding of the breed Il de France in Bulgaria	41	10 286	29	7454	26	6296	21	5606
за развъждане на Мутон Шароле в България / for breeding of the breed Mutton Sharollais in Bulgaria								1763
ВСИЧКО ОВЦЕ /TOTAL SHEEP	809	134 852	758	138 131	824	158 903	793	156 249
Кози / Goats								
за развъждане на млечни породи кози / for breeding of dairy goat breeds	34	4274	16	2069	28	3654	51	6987
за развъждане на автохтонни породи кози в България / for autochthonic goat breeds in Bulgaria					18	1368	24	1707
ВСИЧКО КОЗИ / TOTAL GOATS	34	4274	16	2069	46	5022	75	8694

N1 – ферми / farms; N2 – животни / animals

Таблица 3. Контролирани овце по направления (2002- 2007)
Table 3. Controlled sheep by type (2009-2012)

Година Year	Млечно Milk		Вълнодайно Wool		Месодайно Meat		Автохтонни Autochthone	
	Брой	%	брой	%	брой	%	брой	%
2005	84401	72,8	17704*	8,0	1077	0,9	12756	11,0
2009	86318	64,0	8424	6,3	10286	7,6	29824	22,1
2010	84700	61,3	6472	4,7	7254	5,3	39705	28,8
2011	106810	67,2	5838	3,7	6296	4,0	39959	25,5
2012	98305	62,9	4974	3,2	7369	4,7	45600	29,2

*8421 No of Cigai

намаляват овцете от тънкорунните породи. Почти наполовина са намалели и контролираните овце от породата Ил дьо франс. През 2012 г. е създадена нова развъдна организация в месодайното овцевъдство – за френската месодайна порода Мутон шароле, под чийто контрол са 1763 овце, от които 609 чистопородни.

През 2010-2011 г. под селекционен контрол са поставени и още 6 автохтонни породи овце – Сакарската, Западностаропланинската, Софийската (Елинпелинската), Брезнишката, Среднородопската и Родопският цигай, както и уникалната Калоферска дългокосместа коза. Все още обаче не е ясна съдбата и няма развъдни организации за Букъовската овца, Панагюрската овца, Котленската овца, Странджанската овца, Среднопланинската овца. За останалите местни породи са създадени развъдни организации, но независимо от това съществуването на част от тях продължава да е в опасност. По класификацията на FAO (2007) близо до границата на изчезващите породи са Местната карнобатска овца, при която под контрол са 255 овце, и Цигаят – с 235 овце. С толкова контролирани овце са и тънкорунните ни породи - Тракийска тънкорунна (204) и Карнобатска тънкорунна (224), както и уникалният генофонд на Асканийската тънкорунна порода (163). В границите на застрашеност са и Старозагорската овца, с контролирани 694 овце; Бялата маришка овца, при която през последните три години броят на контролираните овце е намалял с 30% и понастоящем се контролират 798 овце; Тетевенската овца (711 овце); Брезнишката овца (836). Близо до границите на застрашеност са Копривщенската овца (1068 контролирани овце), Западностаропланинската (1097), Софийската (1438), Сакарската (1495), Реплянската (1502) и Ваклата маришка овца (1712). Сравнително стабилни са популациите на Дъбенската овца, с контролирани 5476 животни, Каракачанската овца (3632), Медночервената шуменска овца (4280), Среднородопската овца (3429) и Средностаропланинската овца (10 202).

Поради краткия период на функциониране на развъдните организации за комерсиалните породи за ефективност на дейността им не може да се говори, но

данните не са утешителни. През 2011 г. средната млечност за 120 дни на Синтетичната популация българска млечна е 105,4 l, а на Плевенската черноглава – 102,0 l. Плодовитостта на двете породи е съответно 118,3 и 120%. Вълнодайността на овцете майки от тънкорунните породи е 6,3-7,1 kg. Средната лактационна млечност на българските бели млечни кози е 500-550 l, а плодовитостта – 165-173%.

Към развъдните организации трябва да се подхожда внимателно, съобразно с реалностите. Да се има предвид, че овцевъдството е най-екстензивният отрасъл и неговото реорганизиране на пазарни принципи ще стане по-бавно. На първо време е необходимо да се осигури стабилен контрол на продуктивните качества при комерсиалните породи и мониторинг при автохтонните, като компромисите се сведат до минимум. Необходимо е спешно изграждане на депа за кочове и разширяване на дела на изкуственото осеменяване при комерсиалните породи. По решение на Националния съвет по генетични ресурси е дадено предложение за поставяне под режим на защита на тънкорунните породи овце и Българската бяла млечна коза. Изпълнението на подобрителните мерки в овцевъдството и козевъдството може да се осъществи ефективно и бързо, когато с тях освен развъдните организации се ангажират и самите собственици.

ИЗВОДИ

1. В годините след 1989 г. овцевъдството и козевъдството преминават в частните стопанства. В процеса на реформата до 2011 г. броят на овцете намалява 6,3 пъти, производството на овче мляко – 3,2 пъти, на вълна – 4,1 пъти, а на месо – 5,7 пъти.
2. Частните стопанства се насочват към отглеждане на овце с повишена млечност и към овце от местните автохтонни породи поради допълнителното им субсидиране.
3. През първите години на прехода голяма част от овцете и козите се развъждат неконтролируемо. От 2010 г. развъдната дейност изцяло се извършва от неправителствени развъдни организации.

4. През 2012 г. развъдна дейност в овцевъдството се извършва от 14 развъдни организации, под чийто контрол са 156 249 овце, а в козевъдството – от 2 организации, с 8694 кози майки. Най-голям брой са контролираните овце от млечното направление – 62,9%, и автохтонните породи – 29,2%.
5. Под селекционен контрол на развъдните организации са 3 интродуцирани породи овце, 5 местни породи овце и една местна порода кози – създадени в България, и 17 местни автохтонни породи овце и една порода кози. От местните породи 8 са застрашени от изчезване, а още 5 са близки до границата на застрашеност.

LITERATURA

Donchev, P. L. Mihaylova, V. Lazarov, P. Zunev, V. Tsvetanov, A. Ilieva, 1995. Problemi na kozevadstvoto. Istorija na balgarite, 2004. Pod obshtata redaktsia na prof. d-r G. Markov, Znanie EOOD, 416-417.

Porodi selskostopanski zivotni v Bulgaria, 2011. Pod obsht. red. na dots. d-r V. Nikolov, Sofia, s. 42.
Hinkovski, Ts., Ts. Makaveev, Y. Danchev, 1984. Mestni formi domashni zivotni. Zemizdat, Sofia, 155 s.
FAO, 2007. The State of the World's Animal Genetic Resources for Food and Agriculture, edited by Barbara Rischkowsky & Dafydd Pilling. Rome, 512 p.
FAOSTAT, 2012. <http://faostat.fao.org/>

*Статията е приета на 12.12.2012 г.
Рецензент – доц. д-р Стайка Лалева
E-mail: stalajj@abv.bg*